

Тинк танковете на кръстопът: Променящи се парадигми и дилеми за политики в Южна и Източна Европа: опитът на България, Гърция, Полша, Словакия и Испания

Сравнителен доклад

Център за либерални стратегии

Даниел Смилов
Център за либерални стратегии
<http://www.cls-sofia.org>

Дали посткомунистическите тинк танкове вече са надживяли своята полезност? Свършил ли е историческият епизод, по време на който те даваха убедителни и приложими политически решения на важни обществени предизвикателства, и сега са обречени да бъдат изхвърлени на бунището на историята? Дали ще станат жертва на народния бунт срещу ортодоксалността на прехода и „неолиберализма“? Неспособни ли са да пренасочат начина си на мислене и действие, така че продуктивно да допринесат към настоящето - време на икономическа и интелектуална криза? И накрая, дали посткомунистическите тинк танкове са носители на иновативна политика или, обратно, са пазители на интелектуалното статукво?

Тези въпроси придобиха значение в много страни в Централна и Източна Европа към края на първото десетилетие на новия век и мотивираха Центъра за либерални стратегии, София да изготви сравнително проучване на развитието на общността от тинк танкове в Европа. Тинк-танковете са сред най-успешните износни продукти на Америка в посткомунистическа Европа. Независимите, непублично финансирани научно-изследователски институти по принцип не са типични за континентална Европа. В Източна Европа тинк танковете са създадени по американски модел и до голяма степен започват работа с американско финансиране. На фона на като цяло слаби граждански общества те се установяват като центрове на експертна политика¹. Успяват да натрупат изследователски капацитет и способност да достигат до голяма публика, както и да влияят върху политическите решения. Основният им принос е в областта на трансфер на политики: тинк танковете помагат за прехвърлянето на норми, институции и практики в източноевропейския контекст². Главната роля на тинк танковете по време на прехода е многостранна: осигуряване на приемственост в политиката, изграждане на коалиции, компенсирание на недофинансирани научни изследвания и образование, социализиране на политическите елити и насърчаване на академичните изследователи да навлизат в обществените дебати³.

Въпреки тези постижения, в много страни от региона към момента има призови за преразглеждане ролята на тинк танковете⁴. Все повече гласове твърдят, че тяхното време е отминало. Общата преоценка на прехода и почти пълното отхвърляне на прехода от елитите води до вълна от критики към работата на либералните НПО и тинк танковете в цяла Централна Европа. Съществуват три основни линии на критика.

Първо, тинк танковете са критикувани за това, че те са просто инструмент за чуждестранно влияние. Според тази гледна точка, те безкритично подкрепят

¹Вж. *Thinking the unthinkable: From thought to policy. The role of think tanks in shaping government strategy. Experiences from Central and Eastern Europe*, ed. UNDP, Bratislava, 2003.

²Вж. Krastev, I., *Think Tanks and the Invisible Hand of Transition*, Global Development Network website, <http://www.nira.or.jp/past/publ/review/99summer/ivan.html>

³Вж. Главата от Иван Кръстев в James G. McGann, R. Kent Weaver, *Think tanks and civil societies: catalysts for ideas and action*, Transaction Publishers, 2002.

⁴Вж. Работите на Nicolas Guilhot и особено неговата книга *The Democracy Makers: Human Rights and the Politics of Global Order*, Columbia UP, 2005.

програмите на Вашингтон и Брюксел и действат като пазители на някаква, според критиците, политическа ортодоксалност⁵. Обвинението е, че тинк танковете, следвайки програмата на своите дарители, остават безчувствени към социалната цена, която налагат на своите общества за изпълнението на тази ортодоксалност. За да продадат прехода като игра с позитивен резултат, от която печелят всички страни, те са склонни да игнорират негативните ефекти от подкрепяните реформи и по този начин допринасят за деформацията на политическите общества. На базата на такива основания остро са критикувани интелектуалното качество на работата на тинк танковете и техния политически интегритет. Тази отправна точка за критика към тинк танковете намира естествен съюзник във възхода на политическия популизъм⁶, който обикновено напада авторитета на експертните органи, както и всички форми на власт, непроизлизащи директно от волята на народа.

Втората линия на критика разглежда влиянието на тинк танковете като преходно явление. Според тази гледна точка тинк танковете играят положителна роля в периода на преход, но тяхното значение след него е обречено да намалява. В дните на прехода тинк танковете печелят от достъпа до западно финансиране и експертиза, до слабите и недостатъчно финансирани изследователски органи на местните университети, до политическите партии и министерства. Но поради големия успех на този преход, аргументът продължава, тинк танковете губят значение. Критиците посочват, че в тези променени обстоятелства, фактът, че те са по-посредствени от академията в сериозността на техните изследвания и от правителствените изследователски звена в способността им да влияят върху политическия процес, придобива особено важно значение. Критиците също изтъкват, че променената медийната среда – намаляването на значението на основните печатни медии – е другият фактор за понижаване на значимостта на тинк танковете, защото изсушава един от най-продуктивните им канали за влияние върху обществените политически дебати.

Третата и, може би най-предизвикателна критика към работата на тинк танковете е, че проблемите, с които те се сблъскват, се отнасят към същността на тяхната програма. По-конкретно, напрежението между демокрацията и либерализма, между демокрацията и пазара⁷ е това, което предизвиква криза в ролята на тинк танковете. Според тази позиция тинк танковете вярват сляпо, че демокрацията, либерализмът и пазарът вървят ръка за ръка, но животът в различните страни в региона е достигнал точка, в която необходимите компромиси между тези три ценности трябва да бъдат преосмислени. В такава ситуация тинк танковете са неминуемо неискрени както в своите анализи, така и в своите предложения за политики. Когато препоръчват дадени фискални правила,

⁵Една публикация в България наскоро защити този аргумент: Dostena Angelova-Lavergne, *The Transition Experts*, Sofia, Iztok-Zapad, 2010 (in Bulgarian).

⁶Вж. (2008) Grigorij Meseznikov, Olga Gyarfasova, and Daniel Smilov (eds.), *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*, IVO (IPA) working paper series, Bratislava. Намира се на: <http://www.ivo.sk/5353/en/news/ivo-released-working-paper-populist-politics-and-liberal-democracy-in-central-and-eastern-europe>

⁷Вж. Wolfgang Streeck, "The Crises of Democratic Capitalism", *New Left Review*, 71, Sept-Oct 2011, <http://www.newleftreview.org/?page=article&view=2914>

например, тинк танковете твърдят, че това решение няма да намали правата на гражданите да участват във вземането на решения, но според критиците това е фалшива претенция. По същия начин, когато тинк танковете пропагандират по-високо участие на общността в процесите на вземане на решения, те твърдят, че участието на хората ще доведе по необходимост и до по-отговорни решения. Но според критиците, те игнорират възможността, че про-пазарните политики могат да навредят на демокрацията, или пък демократизацията на политическия процес може да доведе до икономическа катастрофа. Следователно, според този аргумент, има нужда от нов вид политически актьори, които не се страхуват открито да атакуват демокрацията или пазара, защото посткомунистическите тинк танкове не са добре позиционирани да изпълняват тази роля⁸.

В нашето изследване тествахме логическата и съдържателната издържаност на тези критики. Допълнително проучихме и възможностите за избор и дилемите, пред които тинк танковете са изправени в опита си да запазят своята популярна легитимност, интелектуална честност и възможност за ефективно влияние върху политики.

Нашето изследване сравнява от една страна опита на тинк танковете в три различни страни от Източна Европа - България, Словакия, Полша, които са известни с активни независими изследвания в областта на политиката, но които се различават по размер и траектория на извършените там реформи. Включили сме, от друга, и две южноевропейски страни - Испания и Гърция - които са в центъра на настоящата политическа и икономическа криза в ЕС, за да се съпостави техният опит с този на посткомунистическите тинк танкове. Интересувахме се особено силно от това, как протестните движения, които се появяват в тези страни разглеждат стойността на експертизата с източник тинк-танк общността в съответната страна. И накрая, включихме в изследването като специална категория и тинк танкове, базирани в Брюксел, които са ориентирани към ЕС и до голяма степен работят в контекста на над-националната политика.

Във всеки от шестте изследвани казуси разгледахме работата на най-малко пет видни, установени тинк танка, които са оставили отпечатък в политическия живот: а в случаите на България, Испания, Словакия и Полша, изследвахме повече от пет. Базирахме анализа си на документални изследвания и дълбочинни полуструктурирани интервюта с представители на тинк танковете.

1. Дебати по дефинициите

Тинк-танковете са продукт на размиването на дисциплинарни и институционални граници. В този смисъл амбицията да се произведе аналитично ясна концепция е обречена от самото начало. Всички съществуващи дефиниции описват тинк танковете или като *хибриди* (пример, университети без студенти, инструменти на политически предприемачи, интелектуални групи за натиск, и т.н.), или се опитват да ги отличат от други организации, като настояват за тяхната относителна самостоятелност и независимост от държавата, политическите партии, консултантските фирми, медиите, и

⁸Вж. Nicholas Guihot, *op.cit.*

групите за натиск. Неомарксистите предлагат дефиниране на тинк танковете чрез функционалната им полза като част от надстройката, предназначена да укрепи господстващата идеология (неолиберална, както те твърдят). Обаче както организационният подход, така и подходът на функционалните дефиниции са прекалено тесни и не успяват да уловят огромното съществуващо разнообразие от тинк танкове. Дори и да се съсредоточат, както ние сме направили, върху конкретни райони, разнообразието от организации, които биха могли да бъдат разумно описани като тинк танкове (и които се самоидентифицират като такива) е огромно. Например, на парламентарните избори през 2013г. един от тинк танковете, които разгледахме в България, участва със своя листа кандидат-депутати. Ако такъв вид хибридизация се приеме като база за дисквалифициране на определени организации като „тинк танкове“, съществува риск да се изключи една от най-стабилните характеристики на тинк танковете: техният многообразен характер, който дава възможност за гъвкавост и адаптивност към нови обстоятелства.

Том Медвец предлага по-обещаващ подход за разбиране на явлението, като се опитва да определи социалното пространство, в рамките на което възникват тинк танковете, като пространство (ако съществува такова) между политическите партии, университетите, бизнеса и медиите⁹. Разглеждани от тази перспектива, тинк танковете могат да се разбират като хибридни форми, появили се в резултат на постепенното разпадане на границите между всяка от тези четири области в съвременните сложни общества. Причината за появата на тинк танковете е не толкова собствената им сила, концептуална кохерентност или организационна ефективност, а невъзможността на други сектори (университети, политически партии и т.н.) да обособят своя собствена независима сфера. Така например характерът на партийната система в САЩ, която в сравнение с партийните системи на други развити демокрации, е доста слаба и лишена от вътрешна кохерентност, може да е една от причините, поради които тинк танковете са много по-разпространени там. Обратно, силата на германската партийна система поставя акцент върху партийно-свързаните тинк танкове (известните немски политически фондации), и свива пространството за „независими“ тинк танкове.

И все пак, въпреки многообразието на техния характер, изглежда че тинк танковете имат обща функционална сърцевина, която може да бъде използвана за целите на дефинирането им. Без значение каква е тяхната специфична институционална форма, тинк танковете се използват за артикулиране на (*потенциално*) *представителни идеи*: идеи, които най-малкото могат да спечелят популярност сред големи групи от хора. От тази функционална перспектива тинк танковете са предназначени да засилват двата основни източника на съвременна политика: *представителност* и *експертиза*. Те твърдят, че са способни да рационализират политическия процес, защото внасят повече знания в него, докато в същото време подобряват съдържателното *представителство* на групи, като артикулират техните интереси и предпочитания. Важно е да се подчертае, че за да съществува даден тинк танк, трябва и двете твърдения да са осъществени по едно и също време – *експертиза* и *представителност* – *способността да се говори от името на големи групи хора, често обществото като цяло*. Ако едното от тях не е

⁹ “Think Tanks as an Emergent Field”, *The Social Science Research Council*, October 2008. Вж. Същото неговата *Think Tanks in America*. University of Chicago Press, 2012.

реализирано, най-вероятно става дума за друг вид организация. Например, ако твърдението за експертиза отпадне, може да става дума за *активистки* НПО-та, групи за натиск, мониторингови (куче-пазач) организации, и т.н., които не могат да бъдат смислено описани като „тинк танкове“. От друга страна, ако твърдението за представителност отпадне, организацията може лесно да стане доставчик на услуги, консултантска организация, чиято основна цел е да използва за частни цели своята експертиза в конкретна област.

Необходими са две уточнения. Първо, тинк танковете могат да наблягат повече върху своята експертиза вместо върху представителността си, или обратно. Всъщност те дори могат да променят акцента си при промени в политическите и обществени обстоятелства. Накратко, няма необходимост от стриктен баланс между тези две основни функции, но през цялото време тинк танковете не трябва да изоставят своето желание да постигнат и двете, както и да не занемаряват капацитета си, за да може да им се вярва, че се стремят да го правят.

На второ място е очевидно, че съществува тясна връзка между функциите на тинк танковете и производството на идеологии. Идеологиите са набори от съгласувани популярни идеи, които биха могли да мобилизират големи групи от хора. Всъщност, доколкото тинк танковете настояват за *представителност*, те са длъжни да работят с (потенциално) популярни идеи. Но понятието идеология е натоварено с много значения, които могат да объркат реалността, вместо да я обяснят. Първо, съществува Марксисткото съмнение, че идеологията е „преобърнато съзнание“ – създаване на неверни, но популярни картини на реалността, чиято основна цел е да оправдаят съществуващата „капиталистическа система на господство“. Според тази перспектива може да има само един вид легитимни идеологически институции – тези, които са антикапиталистически по своята природа. Всъщност, самите комунистически партии и техните идеологически единици твърдят, че са такива легитимни институции. Като контраст, тинк танковете се оказват „врага“ от тази гледна точка, защото те често не споделят революционния устрем на радикалите.

Само че, тази картина изглежда прекалено идеологическа и пристрастна в полза на конкретни възгледи. Това, с което сме се сблъскали, показва, че нищо не пречи на организация, която има необходимите качества да бъде тинк-танк, да клони повече към лява и дори анти-капиталистическа реторика. Тинк-танковете могат да са назовани различно, защото на много езици думата „тин- танк“ не се превежда. Но все пак те изпълняват едни и същи функции и имат двете претенции - към *експертиза* и *представителност*. В много страни има „нови леви“ групи, които ръководят организации от този вид – Полша е такъв пример. Всъщност появата на Сириза и Подемос е свързана с разрастването на организации, генериращи идеи, които могат смислено да бъдат определени като „тинк танковете“ на „новото ляво“. Така че, криенето зад етикетите може да има своята политическа логика, но няма реално значение дали един тинк-танк е наричан „институт“, „лаборатория“, „социален център“ и т.н. за целта на дефинирането, стига да има двете претенции за експертиза и представителност.

В допълнение, наличието на идеология предполага висока степен на кохерентност между всички идеи, които даден тинк танк подкрепя. Тази висока степен на кохерентност често не съществува, обаче. Първо, често срещано е, че тинк танковете могат да имат нишови идентичности, те специализират в тясно поле и нямат позиции в други области. Много от тинк танковете, които изучаваме, се фокусират върху икономически или външно-политически въпроси – двата основни кандидата. Други популярни ниши са борбата срещу корупцията, съдебната реформа, изборителната реформа, и т.н. Само шепа институции могат да претендират, че са от вида на така наречените тинк танкове с общ профил, фокусирани най-вече върху политическия процес. Но дори те не са силно обвързани с конкретна политическа идеология. Като правило, такива тинк танкове са определяни като „либерални“ и някои дори са толкова изобретателни, че включват думата в името си. Но значението на брандирането не е много повече от ясен индикатор за привързаността им към либералната демокрация – всеобхватната рамка на политиката в установените съвременни демокрации. Наистина, понякога „либерален“ може да означава и икономически либерализъм (и политически нео-либерализъм), но, като правило, организациите, които избират този път, бързо се превръщат в нишови икономически тинк танкове и губят своя общ профил.

Тази дискусия показва, че „тинк танковете“ по дефиниция не са обвързани със специфични, кохерентни и детайлни идеологии. Организации, които смислено могат да бъдат описани като тинк танкове, могат да се намират както в дясното, така и в лявото пространство. Не бива лесно да се подвеждаме от конкретните етикети или битката между тях. Лявото се е опитвало да свърже концепцията за тинк-танк с неолиберализма и това може и да е умна политическа стратегия. Тя обаче няма аналитична стойност, която да помага за дефинирането на това понятие.

2. Типология на тинк танковете на базата на тяхната генеалогия

В случая на Южна и Източна Европа, който изучаваме, тинк танковете имат поразително различни генеалогии поради различния баланс между държава, пазар, медии и политически партии във времето на тяхното зараждане. С риск да опростим, по-долу сме очертали западен и източен модел на общественото пространство, в което тинк танкове започват работа.

2.1 Западният (южноевропейски) модел

В Гърция и Испания тинк танковете са се развили като след-преходни феномени, като инструмент, проектиран да засили и вкорени възникващия нов политически консенсус. В същността си този консенсус е проевропейски, свързан с държавата на благоденствието и либерален, особено в социалния смисъл на това понятие. Така главните образцови тинк танкове, появили се в тези две страни – като гръцката ELIAMEP¹⁰ и базираната в Барселона CIDOB¹¹ – са основно ангажирани с европейски

¹⁰ Елинска фондация за европейска и външна политика, <http://www.eliamep.gr/en/>.

¹¹ Барселонски Център по международни въпроси, <http://www.cidob.org/en/>.

теми, и предлагат политики в съответствие с общия европейски (свързан с държавата на благоденствието) модел на икономическо развитие от 70-те и 80-те години. По-важното - това са организации, които не се разглеждат в опозиция на държавата, и тяхната първостепенна грижа за независимост не е vis-à-vis държавата. Всъщност тинк танковете в Гърция и Испания не са особено загрижени за възможните им зависимости в резултат на значителното им държавно финансиране.

Съвсем нормално е в тези страни тинк танковете да получават значителни държавни субсидии, включително и институционални грантове, които представляват по-голямата част от финансирането им. Мероприятията, и дори понякога и определянето на дневния им ред, се ръководи от обществени бордове, които се състоят от представители на държавни органи. Нито един от тези механизми не се счита за недостатък за тяхната независимост, обаче. Напротив, *публичният* характер на финансирането, както и участието на публични фигури в бордовете на тинк танковете, изглежда подсилват тяхната легитимност и също авторитетността им в очите на обществеността. Едно от обясненията за това явление, срещнато по време на нашето изследване, е самият характер на прехода в тези две страни, състоял се през седемдесетте и осемдесетте години: това е бил преход, в който гражданите са тези, които действително са си върнали държавата и са я демократизирали. Демократичната държава е създала чувство на собственост у гражданите: докато авторитарната държава е отчуждена от хората, демократичната държава и *публичните* институции възстановяват вярата, че държавната власт е инструмент на хората. Освен това, преходите в Южна Европа по никакъв начин не са включвали каквито и да е значими идеи за демонтиране или съкращаване на държавните структури: напротив, целият дебат е бил как да се осигури демократичен контрол над тези структури.

В този тип политически консенсус се зараждат тинк танковете в Испания и Гърция, и до голяма степен те са ключови за неговото утвърждаване в обществото. Това генеалогично обяснение трябва да се разграничи от неомарксистското твърдение, че тинк танковете насърчават *хегемонни* дискурси и задушават „истинските“ политически дебати и дискусии. В края на краищата, едва ли има съмнение, че политическият консенсус в след-преходните Гърция и Испания е много полезен за тези две страни, и че съществуват добри основания за неговото широко обществено приемане: двете страни са имали безпрецедентен икономически растеж и са достигнали по-развитите европейски страни в много области. В този смисъл, тинк танковете до голяма степен насърчават политики и политически идеи, които защитават обществения интерес, нещо, което довежда до значителния им престиж в обществото.

В допълнение, в Гърция и Испания има стабилни и установени политически системи, с избиратели обикновено избиращи между едни и същи ляво-центристки и дясно-центристки политически партии в продължение на десетилетия (картината започна да се променя в двете страни само след кризата през 2008 г., въпрос, който ще бъде разгледан в следващите раздели). Теорията на Ричард Катц и Питър Мейър за картелизацията на партийния живот е добре приложима към тези две политически системи. Стабилността на партийната система и нейната обща изолация от силната конкуренция с външни лица е определила възможността политическите партии да монополизират политическия дискурс, особено що се отнася до *вътрешната* политика.

При тези обстоятелства тинк танковете са успели да се установят в по-малко политизираните области, нуждаещи се от специфична експертиза, като външна/Европейска политика и икономика. В този смисъл основният фокус на тези тинк танкове не е вътрешната политическа конкуренция (те не са толкова въввлечени в нея), а подпомагането на външната политика и доразвиването на силна експертна икономическа политика по въпроси, които не са обект на разгорещени вътрешно-политически кампании.

Доколкото университетите в двете страни като цяло се ползват с високи нива на доверие и са високо ценени от общността, и доколкото основната форма на легитимност на тинк танковете е тяхната експертиза и компетентност, тинк танковете в голяма степен си сътрудничат с академията. Някои от тях служат за своеобразни диспечери на академичните изследвания, а почти всички поръчват изследвания, които да бъдат извършени от академичните кръгове. Като цяло тинк танковете и университетите не се разглеждат като конкуренти.

И накрая, тинк танковете в двете страни едва ли биха могли да бъдат разглеждани като говорители на гражданското общество. Тяхната програма е ограничена предимно до взаимодействия с политици, или се случва през медиите. Във всеки случай тинк танковете нямат силна претенция да представляват по някакъв специален начин публичните интереси, или да изразяват опасенията на гражданското общество. Други НПО-та и групи, като групи по интереси и синдикати, както, разбира се, и политическите партии, са основните представителни органи, и по никакъв начин тинк танковете не се схващат (или представят) за техни конкуренти.

По този начин тинк танковете в Южна Европа (Гърция и Испания, в частност) са се появили в рамките на относително ограничено пространство, тъй като партийните системи, (обществените) университети и групите, представляващи интереси, са добре установени, осигурени с щедро публично финансиране и високо ценени от гражданите. При тези обстоятелства успешните тинк танкове са приели *нишови стратегии*, те са най-вече експертно-фокусирани, като се ориентират към проблеми, които не са от първостепенна вътрешнополитическа значимост (теми, обикновено монополизирани от партиите), такива проблемни области, които не антагонизират университетите и такива, при които опозицията от групите по интереси, е малка. Не е изненадващо, че външнополитическите/Европейските въпроси са се превърнали в доминиращата ниша за развитието на тинк танковете и в двете страни. Втори любим въпрос е икономическата област, което вероятно се нуждае от допълнителни обяснения, но като цяло причината за това е силната тенденция от 80-те години насам за деполитизиране на икономическата политика и нейното делегиране на „експертни“ или „независими“ органи, като например независими централни банки.

Като цяло тинк танковете и в двете страни са успели да си осигурят престижно място в политическия живот, но интересното е, че това място – поради по принцип ограничения му характер – ограничава и влиянието, което те биха имали върху ключови въпроси от вътрешната политика. Като цяло тинк танковете са приети и са натрупали значително обществено доверие и престиж, но за тази цел те са били принудени да се специализират в сравнително тесни ниши с, като цяло, деполитизиран характер, в които

опозицията срещу тях от страна на политически партии и други групи по интереси няма как да не е ниска.

2.2 Източният модел

Тинк танковете в Централно-източна Европа се появяват през 90-те години като част от процеса на преход към демокрация и пазарна икономика. Заслужава си още от самото начало да се подчертаят разликите в контекста между 80-те години в Южна Европа и 90-те години в Източна Европа. Най-значимото различие е отношението на обществото към държавата: въпросът вече не е свързан само с демократичната отговорност и отчетност на държавните органи, но обхваща и съкращаването на държавата и дори премахването на някои структури. Гражданското общество трябва да се освободи от някои държавни структури: съществува необходимост да се намали държавата, за да се създаде пространство за нови, независими дейности. По този начин тинк танковете в Източна Европа се появяват като част от програмата за създаване на независими организации на гражданското общество, предназначени за структуриране на аморфното гражданското общество. Тяхната независимост е замислена преди всичко като независимост *от* държавата. Следователно в Източна Европа, англосаксонското разбиране за независимост става доминиращо, но не толкова заради силата на гражданското общество *per se*, или неговата истинска способност да артикулира интереси и позиции, а поради страха от всемогъщата тоталитарната държава, която се разглежда като основната причина за общата слабост на гражданското общество. Във всеки случай резултатът е различно възприятие на легитимните отношения между държавата и тинк танковете. Следователно държавното финансиране се разглежда като пречка за независимостта, която прави външното (понякога публично) финансиране единствен възможен вариант (поради липсата на традиции в благотворителността, частното финансиране не може да поддържа жизнено гражданско общество). Наличието на значително външно финансиране през първите две десетилетия на прехода доведе до това, че много тинк танкове в региона съзнателно избягват вътрешни източници: диверсификацията на чуждото финансиране се възприема от тях като най-добрата гаранция за независимост.

По подобен начин, преходът в Източна Европа бе силно повлиян от неолибералните политики на минимална държава, а не от тези на държавата на благоденствието. Тази промяна се усети не само в страни като САЩ и Великобритания през 80-те години, но и в континентална Европа: ЕС също стана много по-загрижен за икономическата ефективност, фискалната предпазливост и дисциплина, което пролича и в предприєдинителните преговори със страните от Източна Европа. Тази промяна в политиката също допринесе за общото недоверие към (голямата) държава, и към желанието да се приоритизират добре функциониращите институции, *независими от държавата*.

На второ място, и по-важно, е, че тинк танковете от региона се появяват на фона на като цяло слаби и нестабилни партийни системи. Основните политически партии, създадени в България, Полша и Словакия през 90-те години, вече са изчезнали. Избирателите често променят предпочитанията си, и в някои случаи изцяло нови партии успяват да спечелят парламентарните избори. Освен това, в Източна Европа

общественото доверие в представителните органи на демокрацията - партии и парламенти - е доста ниско (и по-ниско, отколкото в утвърдените западни демокрации). Това ниско доверие в *публичните* институции засяга и такива органи като университети и синдикати. Доминанцията на анти-корупционния дискурс през 90-те години в целия регион допълнително подрива доверието не само в публичните органи, но и във всички форми на представителство на интереси. Идеалът за НПО-та, работещи в интерес на обществото, се появява като алтернатива на традиционните форми на представителство на интереси. Като цяло тази ситуация довежда до доста рязка опозиция между държавата и гражданското общество, като тинк танковете са възприемани и претендират да бъдат на страната на гражданското общество.

Ето защо е важно да се отбележи, че социалното пространство, в което тинк танковете от Източна Европа се появяват, е по-малко ограничено от това в Гърция и Испания. Като цяло тинк танковете се сблъскват с много по-слаба съпротива от страна на политическите партии (които те често просто надживяват), държавните университети (които са с ниска субсидия и не биха могли да привлекат същото качество на изследователи), и групи по интереси, като синдикати и групи за натиск (които са разглеждани или като останки от тоталитарната държава, или като резултат от нови корумпирани олигарси). При такива обстоятелства, за разлика от Испания и Гърция, тинк танковете могат да претендират за по-централна и по-влиятелна роля във *вътрешната* политика. Разбира се, те не са преки конкуренти на политически партии, университети или групите по интереси, но все пак празните пространства, които всички те оставят, създават възможности за намесата на тинк танковете във високо политизирани области. Интересно е, че основните тинк танкове, които се появяват в региона, не са високо специализирани организации, които преследват нишови стратегии, както показва обсъждането на Гърция и Испания. Има примери за успешни тинк танкове, широко фокусирани върху вътрешната политика, като IVO¹² в Словакия, Института по обществените въпроси в Полша, Центъра за либерални стратегии и Центъра за изследване на демокрацията в България. Има впечатляващи случаи на тинк танкове, които са в състояние да окажат значително въздействие върху вътрешната политика или като служат за съветници на конкретни политически лица, или като предлагат решения на горещи проблеми на партийната политика. Активното участие на конкретни членове на общността от тинк танкове в политиката е много по-широко разпространено явление в Източния модел, отколкото в Испания и Гърция. Отново, както внушава и концептуалната рамка, приета в този доклад, това не показва някаква значителна сила на общността от тинк танкове в региона *per se*, а относителната слабост на другите ограничаващи сили, които по принцип правят утвърждаването на автономността на тинк танковете *vis-à-vis* тях по-трудна.

2.3 Тинк танкове, базирани в Брюксел

За да бъдат по-добре тествани нашите хипотези, разгледахме и един противоположен казус – този на тинк танкове, базирани в Брюксел, занимаващи се с въпросите на ЕС. Тяхното родословие е различно от тези в Западните и Източните модели, описани по-горе, доколкото те са се появили в голяма степен като резултат на

¹² Институт по обществени въпроси, Братислава, Словакия <http://www.ivo.sk/106/en/home>

междунституционални политики на ЕС. Като такива, те по принцип не са изправени пред ограничения от страна на политическите партии и определено не се занимават с представителство на гражданското общество на равнище ЕС. Техните основни целеви групи са институциите, и в по-малка степен групите за натиск и групите по интереси на равнище ЕС. По този начин, за да се гарантира тяхната независимост, те разнообразяват финансирането си от тези два източника (институционално финансиране от ЕС, както и финансиране от частния сектор). По отношение на функциите, те най-вече обслужват Комисията на ЕС и са средство за тестване и обсъждане на идеи, които поради различни политически съображения, не могат да излизат от самата Комисия.

Този казус потвърждава значението на институционалното и обществено пространство, в рамките на което възникват тинк танковете. Голяма част от тяхната роля, влияние и идентичност са функция от съществуващи или несъществуващи ограничаващи фактори. Таблицата по-долу обобщава основните констатации до момента:

Таблица 1: Генеология на тинк танковете: ограничаващи фонові фактори, независимост, роля и влияние

	Западен модел	Източен модел	Брюксел-базиран модел
Идеологически контекст по време на появата	Свързан с държавата на благоденствието, проевропейски	Либерален (с характерни неолиберални обертонове), малка държава, проевропейски	Проевропейски, другите нюанси са ирелевантни
Партийна система	Стабилни партийни системи с твърда, картелизирана природа	Нестабилни партийни системи, променливи избиратели	Почти не съществува партиен живот на равнище ЕС
Университети	Добре финансирани и като цяло уважавани (държавни) университети	Недостатъчно финансирани университети, с ниска степен на доверие	Добре финансирани и като цяло уважавани университети
Медии	Като цяло плуралистична среда, с висока степен на независимост	Проблеми и с независимостта, и с плурализма	Плуралистични и независими
Структури за представителство на интереси: синдикати, групи за натиск	Утвърдени и надеждни синдикати и групи за натиск	Нелегитимни синдикати и групи за натиск	Европейски лобисти, силно представителство на корпоративни интереси на равнище ЕС
Финансиране	Предимно	Предимно чуждо	Смесица от

	държавно		държавно и частно
Независимост	Независимост чрез държавата	Независимост от държавата	Относителна независимост от частни интереси и институциите на ЕС
Роля	Акцент върху даване на експертиза относно деполитизирани теми и въпроси обект на по-малко интензивна вътрешна политическа конфронтация	Акцент върху представителство на гражданското общество; представителство на обществения интерес; активизъм; съветници на политически партии; дори преки участници в политическия процес	Важни за институциите на ЕС като доставчик на експертиза, но също като инициатори на политики, които не могат официално да бъдат стартирани от ЕС (по политически причини)
Влияние	Влияние върху специфични деполитизирани ниши, като например външни политики	По-широко влияние, включително и върху вътрешната политика и върху конкуренцията между партиите	Влияние от по-общ характер, главно по отношение на институциите на ЕС

Таблицата илюстрира тезата, че колкото по-малко са ограниченията на общественото пространство наложени от други установени участници, пред които тинк танковете са изправени (като политически партии, университети, групи по интереси и т.н.), толкова по-експанзивна става тяхната роля и обхвата на тяхното влияние. Разбира се, това не означава, че те могат да станат или са станали ефективни заместители или конкуренти на някой от тези актьори: това просто означава, че те биха могли да изпълнят или да се опитат да изпълнят някои от техните функции, и могат да поемат някои от организационните им черти. Затова дефинирането на тинк танковете единствено въз основа на организационните им характеристики и функции е обречено на упражнение - те биха могли да приемат поразително различни възможности и функции в зависимост от институционалния и идеологически контекст, в който се появяват и функционират. Тяхна утвърдена характеристика е, че те основават авторитета си върху качеството на своите идеи – независимо дали те са от експертно естество, или отразяват широк обществен консенсус по конкретни въпроси. Те произвеждат или поне стъпват на изследвания, имащи значение за обществените политики, и претендират, че рационализират политическия процес. Сега се обръщаме към анализа на това твърдение с конкретен акцент върху въздействието на важни съвременни развития, като възхода на популизма от 2000 г. насам и финансовата криза, започнала през 2008 г.

3. Тинк-танкове и мислене: популизъм, финансова криза или криза на идеи?

Даян Стоун вероятно е права да атакува „мита“, според който естеството на тинк танковете е мислене и идеи¹³. Вярно е, че те често заемат, рециклират или дори вземат идеи от кофите за боклук на историята на идеите. Не винаги изследователските стандарти на тинк танковете отговарят на строгите академични стандарти. В този смисъл, трябва да се внимава, когато елементът „мислене“ в заглавието на тези организации се приема буквално. Но дори и това да е така, авторитетът и легитимността на тинк танковете са свързани в основата си с определени политически идеали, идеи и политики. Ако този елемент липсва, тинк танковете се превръщат в напълно празна категория с малка аналитична стойност. За да мислят, не е необходимо тинк танковете да са изобретатели или създатели на конкретна политика; дори не е необходимо те да бъдат най-добрите налични експерти в дадената област. Те трябва, обаче, да бъдат достатъчно запознати с идеята и трябва да бъдат готови да я защитят публично, насърчават, развият допълнително и т.н. По този начин, животът на един тинк танк изглежда неразривно свързан с обществения живот на идеите, които той представлява публично: размерът на действителното, творческо мислене в целия процес може и да не е много висок, но съществената връзка с набор от идеи изглежда е условие *sine qua non*.

Както показва дискусиата до момента, тинк танковете са генеалогически свързани с определени групи от идеи. Тези идеи могат и да не образуват цялостни и всеобхватни идеологии, но все пак обикновено са достатъчно отличителни. Затова настоявахме, че тинк танковете в Испания и Гърция като цяло са по-свързани с държавата на благоденствието, отразявайки в много по-висока степен доверието в публичните институции и в държавата. Обратно, в Словакия е трудно да се намери тинк-танк, който да не е нито либерален, нито неолиберален. И в двете ситуации тинк танковете участват в живота на специфични популярни идеи: някои от тях предвиждат популярните идеи и ги защитават, преди появата на консенсус, други играят ключова роля в укрепването на нововъзникващия консенсус, а мнозина подкрепят идеи, чиято популярност намалява, или е атакувана.

В този раздел ще разгледаме въздействието на възхода на популизма и финансовата криза от 2008г. и на протестните вълни от 2011-2014г. върху идеите, които тинк танковете в Южна и Източна Европа подкрепят.

3.1 Финансовата криза и Западния (Южноевропейски) модел

Финансовата криза, която започна през 2008г., има значително влияние върху тинк танковете в Гърция и Испания. Най-очевидно, тъй като тези тинк танкове разчитат до голяма степен на обществено финансиране, мерките за строги икономии водят до някои ограничения и в тяхното финансиране. Но това едва ли е най-важното развитие: почти всички тинк танкове, които интервюирахме съобщават, че успяват да запазят стабилността и жизнеспособността си в сегашната ситуация. Кризата въздейства на пространството, в което те работят, тъй като води до важни промени в набора от

¹³ *Garbage Cans, Recycling Bins or Think Tanks? Three Myths about Policy Institutes at* http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=diane_stone

ограничаващи фактори. Кризата също така влияе и върху идеологическата и обществената среда.

Що се отнася до последното, дебатите около политиките на строги икономии поставят под въпрос широкия консенсус върху държавата на благоденствието и в двете страни. Първата дилема, която се появява пред тинк танковете, е дали да защитават ценностите на социалната държава от европейски тип, както тя е построена в Гърция и Испания след Втората световна война и особено след 80-те години, или дали да преразгледат модела в съответствие с необходимостта от мерки за строги икономии и възстановяване на финансовата дисциплина. Повечето от интервюираните тинк танкове избират до този момент да защитават модела, свързан с държавата на благоденствието. Най-важното е, че няма видима промяна в преобладаващата позиция на тинк танковете *vis-à-vis* държавата: тя все още се приема като надежден, ефективен и със сигурност най-важния инструмент на държавната политика. Дори и консервативните тинк танкове *не* са възприели неолибералния идеологически език, насърчаващ добродетелите на минимална държава, с по-малко участие в икономическите и социални въпроси, и величаещ либертарианските идеали за самоорганизация на гражданското общество.

Докато по отношение на политиките, свързани с държавата на благоденствието и ролята на държавата, няма видима разлика в сравнение с периода преди кризата, пред тинк танковете стои и друга важна дилема по отношение на проевропейската позиция, която е по-неясна. Въпросът не е, че те са антиевропейски настроени или че са станали евроскептици: почти всички големи тинк танкове подкрепят ЕС и испано/гръцко членството в него, както и членството на двете страни в Еврозоната. Новото е, че не съществува единна визия за това как най-добре да се насърчават тези цели. Парадоксално, натискът за политики на строги икономии, доколкото той идва от Брюксел и Германия, може също да се разглежда като европейска политическа позиция, и тинк танковете в двете страни са поставени в ситуация да направят избор: дали да поддържат този тип Европейски политики, или не, предоставяйки аргументи за по-малко финансово рестриктивен, но все пак общ европейски отговор на финансовата криза. И докато повече от интервюираните тинк танкове избират втория вариант, някои от интервюираните в Гърция действително защитават правилността на настоящия европейски подход, основан на строги икономии: техният аргумент е, че мерките за строги икономии не са били ефективни в Гърция, тъй като националното правителство не ги е изпълнило напълно и по подходящ начин. Във всеки случай тези дебати повдигат един важен въпрос за позицията на тинк танковете в периферията на Европа: какво точно значи да бъдеш про-Европа при сегашните обстоятелства? Дали да се вземе страната на Брюксел и да се приеме подхода на строги икономии, препоръчван от Германия? До този момент предпочитаната стратегия изглежда е да се настоява за преговаряне на този подход на европейско ниво, но това е позиция, която не е лесно разбираема от вътрешната публика: в края на краищата, „Да на Европа, но не на строгите икономии“ е сложна и нюансирана позиция, която не е лесно да бъде комуникирана на публика, губеща търпението си.

Интересното е, че кризата дава възможност на тинк танкове в Гърция и Испания да излезнат от своите запазени ниши на външна политика и специализирани икономически знания, и да окажат по-голямо въздействие върху силно оспорваните

вътрешни политически проблеми. В действителност, както анкетиранията в Испания отбелязаха, европейските въпроси са станали вътрешни в хода на кризата: по-голямата част от основните въпроси в испанската политика трябва да бъдат решени в арената на ЕС. В този смисъл значението на експертната на тинк танковете в двете страни се е увеличило. Освен това сравнителни проекти за въздействието на подобни мерки на строги икономии в други части на континента (и Източна Европа в частност) стават особено важни и актуални, и тинк танковете в двете страни са добре подготвени, за да ги извършат.

По отношение съществуващите ограничения върху наличното пространство за тинк танковете, кризата донесе някои промени в положението на политическите партии. Ще вземем за пример на тези процеси Гърция, където те са по-развити и ефектите им - проявени. Докато синдикатите остават силни и в двете среди, гръцката партийна система, например, премина през сериозна криза и преживя появата на нова радикална десница и популистки леви партии. Традиционното ляво-дясно разграничение и стабилността на двупартийната система от последните три десетилетия са изчезнали в голяма степен. От една страна, това създава повече пространство за тинк танковете, тъй като монополизирането на вътрешнополитическите въпроси от политическите партии е намаляло. От друга страна, обаче, установените тинк танкове често се разглеждат като част от старото статукво, като страничен продукт на двупартийния консенсус между традиционната левица и дясното. Ситуацията се утежнява от факта, че общността на тинк танковете в Гърция е много малка: всъщност вероятно има само два установени тинк-танка (един в областта на външните работи и европейските въпроси, и един в областта на икономиката). Следователно това, което би могло да се очаква, е и появата на нови играчи в рамките на общността от тинк танкове. Заедно с известно пренасочване към вътрешните проблеми на сега съществуващите тинк танкове, това ще бъде отговор на наличието на по-голямо пространство, създадено от кризата в партийната система.

3.2 Популизъм, финансовата криза и Източния модел

Тинк-танковете в Източна Европа са засегнати от възхода на популистките партии и играчи в началото на новия век, а не от финансовата криза *per se*. Интересно е, че особено в Гърция, финансовата криза води до излизане на популистки играчи на политическата сцена; в Източна Европа популистите вече са на сцената преди кризата. Ефектът от двете развития доведе до известна промяна в идеологическата среда в Източна Европа, обаче. През 90-те години се появи широк политически консенсус в следните посоки: про-Европа (членство в НАТО и ЕС), демокрация и правата на човека, и фискална и финансова дисциплина, за да станат членове на валутната зона на ЕС. Почти всички големи тинк танкове в Източна Европа спомогнаха за създаването и защитата на този вид консенсус. В средата на първото десетилетие на 2000г., политическият консенсус започна да се разпада, и се появяваха нови, популистки играчи, които започнаха да оспорват някои от неговите елементи (особено на проевропейската позиция, както и защитата на определени права на малцинствата).

Тинк-танковете в региона са разработили два типа реакции на кризи в либералната демокрация: по-голямо участие на хората в политиката и повече конституционни

ограничения на властта (от гледна точка на създаване на мощни независими органи като съдилища, независими банки, медийни регулатори и т.н.). Тези отговори попадат най-общо в две парадигми. Първата е парадигмата на демократизацията, според която *участието на хората в открит и прозрачен политически процес* е силно желано и е от решаващо значение за постигане на резултати. Застъпвайки се за *участие на обществеността*, тинк танковете често се чувстват задължени да насърчават инструменти на пряката демокрация, популярни инициативи, референдуми, упражнения стимулиращи обсъждане и да се придържат към мъдростта на тълпата. Централната обосновка на тази парадигма е да се гарантира, че суверенът - народът - има по-голям контрол над своите представители и посредници; че волята на народа е вярно преведена в авторитетни решения, или, когато това не е възможно, процесът на вземане на решения следва да бъде най-малко достатъчно прозрачен и открит за обществен контрол. В основата на тази парадигма е разбирането, че добрата политика е политиката, върху която обществото може да се съгласи.

Втората парадигма е *експертно делегиране*: според нея *силно желателно е ограничаването на произволната държавна власт чрез прехвърляне на политики в ръцете на експертно-базирани и независими институции*. *Експертното делегиране* означава, че организации като конституционни съдилища, независими централни банки, парични бордове, фискални съвети, както и различни независими регулаторни органи, предназначени да деполитизират вземането на решения и да увеличат неговия експертен характер, са също сред важните дейности на тинк танковете. Например, по отношение на прозрачността, независимите антикорупционни агенции – които по дефиниция са съставени от експерти – са станали доста модни в Европа през последното десетилетие, и то именно с помощта на водещи тинк танкове в района. Тинк танковете са също ентузиазирани поддръжници на съдебния преглед и съдебната независимост, както и на политически независимото вземане на решения и дерегулацията в икономиката. Ясно е, че парадигмата на *експертно делегиране* е в конфликт с *участието на обществеността*, тъй като първата намалява пространството на втората в упражняването на властта. Въпреки това напрежение, обаче, в последните десетилетия вземащите решения вярват, че двете парадигми могат да бъдат оптимизирани едновременно, че в крайна сметка те се подсилват взаимно.

Възходът на популизма в Източна Европа поставя двете парадигми на изпитание. Стана ясно, че целите: народно участие, придържане към волята на народа и вземане на решения на основата на експертиза, не винаги могат да бъдат преследвани едновременно. Популистките изблици, които оспорват властта на автономните институции, илюстрират сблъсъка между волята на народа и експертните органи: повишеното обществено участие в политиката може да доведе на власт популистки правителства, които от своя страна могат да се опитат да разрушат институции, насочени към укрепване на независимото експертно-базирано вземане на решения. Правителството на Фидес в Унгария и правителството на Качински в Полша са примери за такова развитие.

От друга страна, прехвърлянето на процеса на вземане на управленски решения в ръцете на експертите от органите, пряко отговорни пред гражданите, е един от основните фактори, обуславящи нарастващото разочарование от демократичната

политика в цяла Европа - сполучливо наречено демократичен дефицит. Това е сериозна пречка пред активното участие на гражданите в публичното пространство.

Основната последица от тези развития е свиване на пространството на тинк танковете с общ профил, фокусирани върху вътрешната политика. Има нарастващ натиск върху тинк танковете в региона да изберат една от парадигмите, и да се откажат от амбицията да ги преследват едновременно.

От една страна, тинк танковете могат да изберат да „специализират“ в политически решения, които водят до по-пряко участие на хората в политиката. В нашия набор от случаи, има примери за тинк танкове, специализиращи в изборния процес, гарантиращи неговата прозрачност и представителност. Още по-интересно, някои от тинк танковете са разработили специфични идеологии за спазването на волята на народа, като основен източник на обосноваване. Вероятно Полша е лидерът в това отношение, където се появяват нови радикално леви тинк танкове (*Krytyka polityczna* и други): те открито призовават за премахване на конституционните ограничения върху властта на народа, за премахване на „хегемонния“ либерално-демократичен модел и т.н. В България има теоретично по-малко амбициозни леви тинк танкове, които основно настояват за разширена употреба на инструментите на пряката демокрация, отзоваване на избрани народни представители, въвеждане на задължителен мандат, и т.н.

Парадоксално, този вид отговор на възхода на популизма рискува *допълнително да подхрани популистките тенденции*. Първо, той може да доведе до повишаване на толерантността към все по-радикални, опасни, или просто нереалистични политики. Второ, той може прекалено да фокусира политическите дебати върху личните качества на кандидатите в изборите, борбата с организираната престъпност и корупцията, или дори да даде глас на открити или приглушени националистически каузи чрез средствата на пряката демокрация (опитът на ЕС с пряката демокрация, например, изглежда намеква, че инструментът е най-ефективен при мобилизирането на националистически настроения, както показват референдумите за Конституционното споразумение от 2005г.).

От друга страна тинк танковете са под нарастващ натиск да се „специализират“ в другата парадигма: делегирането на експерти, както и създаването на независими органи на властта. Значително мнозинство от тинк танкове в региона действително избират тази стратегия. Това е особено очевидно в случаите на икономическите тинк танкове, които са придобили дори още по-силни неолиберални окраски. Парадоксалното е, че тези икономически тинк танкове стават по-видими по времето на възхода на популизма и финансовата криза, вероятно поради простия и лесно разбираем характер на тяхното послание: те са най-добрите пазители на икономическата рационалност срещу популисткия ексцес. Въпреки това, срещу тях също съществува значителна популярна реакция, като обществеността все повече ги възприема като пазители на проблемното статукво. От особено значение е, че негативните нагласи към тези тинк танкове лесно се прехвърлят върху целия сектор, тъй като по-нюансираните послания по икономическите въпроси обикновено се губят в публичните дебати.

Общата опасност, обаче е, че ако тинк танковете изцяло се ангажират с деполитизиране на вземането на решения, като се застъпват за експертно-базирани институции (съдилища, агенции, фискални съвети и т.н.), те отново *допринасят за ерозията на доверието в демократично избраните институции*. В крайна сметка, цялата идея за демократично управление ерозира и се замества с елитарни визии за управление на експерти или с автоматични процедури, които противоречат на самопровъзгласената роля на тинк танковете да бъдат говорители на гражданското общество. Така тинк танковете рискуват или да подкрепят безотговорен популизъм, или да дискредитират политическата демокрация. Не е изненадващо, че в тази ситуация тяхната легитимност се поставя под въпрос.

Следователно идеологическите промени, които популизмът и финансовата криза предизвикаха в региона, имат две основни последици за тинк танковете. От една страна пространството за тинк танкове с общ профил се сви, и има нарастващ натиск за „специализация“ по посока на една от двете гореописани парадигми. Ако тинк танкове с общ профил като IVO в Словакия и ЦЛС в България са основните примери за тинк танкове през първите две десетилетия, „специализирани органи“ в антикорупционната политика, организираната престъпност, икономиката, пряката демокрация и т.н. са доминиращият модел за тинк танкове в съвременния период. Добър пример е Центърът за изследване на демокрацията в България, който започна като тинк-танк с общ профил, но в момента специализира в областта на антикорупцията и правоприлагането. Това е така, не защото тинк танковете с общ профил са изчезнали – случаят с Института за обществени въпроси в Полша е добър пример за успешно адаптиране към новите реалности. Но все още специализацията по начина, описан по-горе, е често срещано явление.

Втората основна последица е, че специализацията *per se* прави малко, за да спре популистките тенденции в политическия процес, а понякога рискува и да ги засили допълнително (каквото е случаят с тинк танковете, ангажирани с радикални демократически политики и неолиберални икономически, които представляват подходяща мишена за популистите).

От гледна точка на ограниченията върху пространството, налично за политически актьори, възходът на популистките играчи в региона е най-очевидната промяна. Политическите партии остават в общи линии нестабилни и неустойчивостта на гласуването продължава, но като цяло партийните системи са променени от включването на силни популистки играчи, някои от които показват значителна устойчивост (Фидес, PiS, Smer-SD, ГЕРБ и Атака, например). Така популистите са се превърнали в постоянен елемент от политическия пейзаж. Това има значителни последици за тинк танковете в региона. Първо, ролята им на съветници на политическите партии, на арбитри и посредници в рамките на партийната политика видимо намалява и се ограничава само до един сектор от политическия спектър (така наречените традиционни либерални партии). Освен това ролята на тинк танковете като говорители от името на цялото гражданско общество (нещо типично за 90-те) е също компрометирана до голяма степен: днес те често се разглеждат като част от (проблематичното) политическо статукво.

Това свиване на пространството на тинк танковете, обаче, е съпроводено със създаване на нови възможности. Специализирани тинк танкове получават по-големи възможности за директно влияние върху държавната политика чрез сътрудничество със специализирани и независими части на администрацията. Например тинк-танк, специализиран в областта на правоприлагането или борбата с корупцията, може да работи с агенции на вътрешното министерство, независими комисии за борба с корупцията и т.н. Освен това, тинк танковете могат да се опитат да се възползват от популистките нагласи и да ги рационализират чрез радикални демократически идеологии, или като се застъпват за широко използване на инструментите на пряката демокрация, отзоваване на народни представители, граждански съвети и т.н. Малко тинк танкове са поели по този път, като примерите са предимно от Полша и до известна степен от България.

3.3 Развитието в Брюкселския “сапунен мехур”

В сравнение с развитието в Южна и Източна Европа, финансовата криза има много по-малък ефект върху тинк танковете, базирани в Брюксел, които са много добре изолирани от процесите, протичащи в периферията на ЕС. Ако изобщо има промени, те могат да бъдат локализиращи в две посоки. Първо, икономическите проблеми са от голям интерес за научните интереси и проекти. Популярността на икономическите тинк танкове като Bruegel само се увеличава. На второ място, полезността за Европейската комисия на базираните в Брюксел тинк танкове и други органи също се е увеличила, защото те са важни средства за популяризиране на политически релевантни изследвания в отговор на нарастваща критика срещу Брюксел от популистките партии в държавите-членки и от периферните правителства, където има враждебни реакции срещу строгите икономии. Тинк-танковете, базирани в Брюксел, са ключови за упражняване на повече натиск срещу правителствата на Германия и други държави-кредитори, за да се облекчат строгите икономии или за да се съгласят те на трансфери (под една или друга форма) към периферията. „Не-политическата“ експертиза на икономическите тинк танкове е особено полезна в такива обстоятелства. Заедно с експерти от независими органи, като Европейската централна банка (например), те формират необходимите „епистемични общности“, които се опитват да определят хода на публичната политика в ключови области.

Интересно е, че дилемите приложими към тинк танковете в Южна и Източна Европа, са трудно приложими към техните събратя, базирани в Брюксел: да станат говорители на гражданското общество или да подкрепят мерки за пряка (да не говорим за радикална) демокрация остават странни варианти за тях. Особено показателен пример в това отношение е гражданската инициатива за въвеждане на регламент на ЕС относно медиите, която въпреки своя „граждански“ характер, остава водена и известна най-вече сред мрежи от медийни експерти.

Таблицата по-долу обобщава въздействието на нарастващия популизъм и финансовата криза върху общността от тинк танкове в трите различни среди, обект на това изследване.

Таблица 2: Ефектът на финансовата криза и популизма върху трите модела

	Западен модел	Източен модел	Брюксел-базиран модел
Идеологически контекст по време на появата	Държавата на благоденствието остава водеща, особено във връзка с доверието в капацитета на държавата, но проблематизиране на проевропеизма. Строгите икономии като предизвикателство както за държавата на благоденствието, така и за проевропеизма на тинк танковете.	Либералните цели остават доминиращи, но възникват все по-радикално леви и радикално демократични тинк танкове. Специализация или в демократично участие, или легитимност чрез експертни познания.	Без промяна
Партийни системи	Гръцкият и испанският случаи демонстрират, че стабилността на партийната система е пострадала.	Нестабилността и променливостта на избирателите продължава, въпреки че някои популистки партии показват значителна устойчивост и оказват значително влияние.	Без промяна, но като цяло по-голям натиск от увеличаващите се националисти и популисти в държавите-членки на ЕС
Университети	Строгите икономии водят до недостатъчно финансиране.	Недостатъчното финансиране продължава, въпреки че в някои случаи (като Полша) са също видни позитивни промени.	Без промяна
Медии	Трудности при държавните (електронни) медии поради недостатъчно финансиране	Намален плурализъм поради оттегляне на инвестиции от някои страни	Без промяна
Структури за	Синдикатите са	Няма видима	Без промяна

Тинк танковете на кръстопът: променящи се парадигми и дилеми за политики
 Център за либерални стратегии

представителство на интереси: синдикати, групи за натиск	важни играчи в публичните протести срещу строгите икономии	промяна.	
Финансиране	Намалено държавно финансиране	Намалено външно финансиране	Без промяна
Независимост	Няма видима промяна.	По-малка загриженост за независимост от държавата	Без промяна
Роля	Доставчици на експертиза в деполитизираните области, но повече пространство за тинк танковете във вътрешни, политизирани въпроси	Тинк-танковете с общ профил са под натиск; специализация или като експертиза, или като усилване на общественото представителство; по-малко място за застъпничество и за тинк танкове, които действат като говорители на гражданското общество	Повишено внимание върху икономическите въпроси
Влияние	Традиционни ниши на влияние са под въпрос, защото чуждестранните и най-вече европейските въпроси са станали част от вътрешната политика поради кризата. Това отваря възможности за влияние в нови области, но също повдига въпроси за влиянието им в традиционните ниши.	По-малко влияние на конкуренцията в рамките на партията; възможности за повече директно влияние върху администрация и върху експертни, независими органи	Влияние от по-общ характер, преди всичко по отношение на институциите на ЕС

4. Тинк танковете и масовите протести

Друго голямо предизвикателство пред работата на тинк танковете в изучаваните страни са вълните от значими обществени протести в най-малко три от тях - България, Гърция и Испания. Вълни от публични протести, като се започне от движението Окупирай и Арабската пролет, се случват в редица страни и континенти - от Бразилия, през Европа до Тайланд. Трудно е да се обобщят причините за това явление, тъй като протестите имат различен облик и идеология в зависимост от контекста. В набора от страни, които се разглеждат тук, проличава също многостранният характер на протестите като явление.

Испанският случай, както и много други страни от южната периферия на ЕС (Гърция, Португалия, Италия) представя много силен ляв елемент, насочен срещу строгите икономии. В този случай влиянието на икономическите съображения е най-силно: там, протестиращите имат ясна позиция по отношение на определени политики, които те виждат като „наложени“ на своите страни от ЕС, МВФ и други международни организации.

Българският случай частично съвпада с Южноевропейския модел, особено по време на така наречените Февруарски протести от 2013 г., но има различен повод – обществената реакция срещу широко разпространената корупция и превземането на правителството от мощни икономически групи. В резултат, правителството изглежда неспособно да осъществи политики в интерес на обществото според многото хора, които излязоха на улиците два пъти срещу две различни правителства през 2013г. Като цяло протестите бяха мотивирани от желанието на хората да си върнат правителството, за да се намали влиянието на специални, „олигархични“ интереси върху него.

Ако има едно обобщение, което може да се направи с голяма сигурност, то е, че във всички случаи, хората излязоха на улиците с разбирането, че *те* действат като *суверена*. Без значение какъв всъщност беше броят на протестиращите, всички те претендираха, че изразяват и представляват желанията и позициите на хората като цяло. Те твърдяха, че са автентичният глас на политическата общност. Това е основен елемент за разбиране на събитията. Това не бяха протести по повод определени проблеми, насочени към специфични, конкретни политики. Вярно е, че във всички случаи протестите са предизвикани от конкретен въпрос - било то цената на електроенергията или назначаването на известен човек за важен държавен служител (България); договор за асоцииране с ЕС (Украйна); съмнения за изборна измама (Русия); строителна работа в обществен парк (Турция); политики на строгите икономии (Испания). Но тези политики бяха само отправната точка. Те се превърнаха в претекст за много по-значимо твърдение, което протестиращите направиха: че демократично избраните органи в съответните страни не успяват да изпълнят своите служебни задължения, загубили са легитимност, и трябва да бъдат заменени с други.

Установените тинк танкове в Западна и Източна Европа не бяха подготвени за тези вълни от публични протести. И в двата случая тинк танковете трябваше да отговарят на предизвикателства срещу дълбоко залегнали в тяхната работа допускания:

4.1. *Протестът сигнализира намаляващото значение на изборите в демократичната политика*

Първото заключение, което може да се направи на базата на опита от протестите е, че хората продължават да припознават изборите като важен, но все по-малко и по-малко значим и ефективен инструмент за промяна на публичните политики. Протестирането овластява, а гласуването разочарова, защото днес гласуването за правителство вече не е гаранция, че нещата ще се променят. Изборите са изгубили своята централна роля в демократичната политика - първо защото гражданите вече не вярват, че правителствата са тези, които управляват, а и защото вече не знаят кого да обвиняват за своите нещастия. Колкото по-прозрачни стават обществата, толкова по-трудно е за гражданите да решат накъде да насочат гнева си.

Тинк-танковете в двата случая са по-скоро изненадани от този резултат на обществените протести: те бяха свикнали да вкарват всеки политически въпрос в рамката на *партийна политика*. Протестите носеха много силен анти-партиен елемент, което направи тинк танковете да изглеждат или ирелевантни, или като защитници на проблематично партийно статукво.

В българския случай, имаше един любопитен и показателен момент от пролетта на 2013г., когато правителството на ГЕРБ и Бойко Борисов подадоха оставка под обществен натиск. За един кратък момент от време се създаде вакуум във властта, ескалация на анти-партийните настроения, и призоваване към радикална трансформация на системата на управление. В този вакуум на властта, партийните лидери не искаха да рискуват допълнителна непопулярност и до голяма степен се изтеглиха от публичната сфера: при тези обстоятелства тинк танковете, НПО-та и части от техните мрежи останаха единствените говорители в защита на конституционната система на управление и партийната демокрация. Съответно, в това време тези организации натрупаха значителна непопулярност (засилена от таблоидите и популистките медии).

4.2. *Протестите показват, че хората ще отстояват своя суверенитет като силата да отказват.*

Протестите показват, че хората много често стъпват в светлината на прожекторите само, за да отхвърлят определени политики или развенчават конкретни политици. Новата демокрация, която възниква, е демокрация на отхвърлянето. И наистина, в повечето от нашите казуси протестиращите не са разработили алтернативни идеи, не подкрепят специфични идеологии. Правителствата често използват това при справяне с протестите - те обвиняват протестиращите, че нямат положителна алтернатива. Въпреки че това често е факт, то не намалява коригиращата роля на обществения протест - той показва, че представителните структури на демокрацията са се отклонили доста драстично или от фундаменталните политически и конституционни правила, или не са защитили по подходящ начин това, което се смята за обществен интерес.

Тинк-танковете имат проблем с тази „негативна“ стойност на обществените протести, обаче. Тинк-танковете са в бизнеса на предлагане на позитивни решения, политики и идеи. Когато става дума за просто и открито отхвърляне, без да се предлага позитивна алтернатива, тинк танковете са в неравностойно положение в сравнение с други организации като активистки групи, граждански сдружения и други. Следователно, при много от тези протести тинк танковете са на страната на своите критици, тъй като им липсва положителна алтернатива. Или дори когато политически застават на страната на протестиращите, те се опитват да преведат претенциите си на езика на представителната демокрация - в искания за промяна на конкретното правителство, създаването на нова партия, реформи в специфични области и т.н. По някакъв начин, тинк танковете се опитват да доведат до „рационализация“ и „позитивизация“ на обществената енергия. Дори и да са неуспешни в тази си дейност, те рискуват да бъдат видяни като защитници на проблематичното статукво.

4.3. *Причините за протестите не са само икономически. Тези причини са страховете на средната част на обществото (включена е и „притиснатата средна класа“)*

Докато в Испания, Гърция и други страни сентиментите срещу строгите икономии бяха видни, има държави, в които икономическите съображения не са единствени или доминиращи. В Русия, Турция и България протестите възникнаха поради проблеми с авторитарните тенденции, ендемична корупция, изборни измами. Тези проблеми се появиха на фона на силен икономически растеж, като в случая с Турция, или растящи цени на петрола, като случая с Русия. Като цяло, би било грешка да се предположи, че последните протести бяха организирани и проведени от социално най-уязвимите групи в обществото. Много често тези протести в действителност се управляват от тревогите на средната класа или поне на средния избирател в обществото. Това определено е случаят с протестите в България (особено с тези от лятото на 2013г.), но също и с тези в Испания, водещи до движението Подемос. Вероятно няма да е твърде спекулативно да се предположи, че уязвимите средни слоеве на европейските общества вече много по-често гласуват въз основа на своите страхове и отчаяние. В случаите, които разглеждаме, тези страхове са свързани със строгите икономии в Южната периферия и корупцията в Югоизточна Европа. На други места, страховете са подхранвани от авторитарни тенденции и злоупотреби с права, като в Турция и Русия. Но притиснатата средна класа на обществото има и други страхове – като имигранти, например – които също могат да мобилизират големи групи от хора.

Тинк-танковете не успяват да предвидят изблиците на такива обществени страхове и в двете среди – в Запада, в Гърция и Испания, и на Изток - България. Тинк танковете са посветили много време и енергия за анализ на въздействието на подобни страхове върху партийната система. Концепцията за „популизъм“ е най-очевидният теоретичен продукт от тези усилия. По същество, „популистките“ партии процъфтяват на основата на такива обществени страхове и набират популярност до голяма степен благодарение на ескалацията на тези страхове. И все пак, изненадващият факт е че, поне в началото, обществените протести имат универсален анти-партиен елемент и са насочени срещу самите популистки партии. България представлява специален случай, защото

изблиците на обществен гняв бяха насочени срещу лица, които са класифицирани като популистки като Атака и ГЕРБ, например.

4.4. *Масовите протести не са революция на НПО-та.*

В някои отношения, коментаторите са прави, когато определят НПО-та - сектора на гражданското общество - като водача и печелившата страна от протестните вълни. Много от протестните активисти са социализирани в неправителствения сектор, и тяхното настояване за прозрачност и контрол идва директно от наръчника на НПО-та. Но, възрастта на протеста също може да показва залеза на НПО-та, които могат да се превърнат в големите губещи за този период. Анти-институционалното послание на протестите води по-младото поколение до интернет-центриран активизъм и ги отклонява от организационни мисли. Още повече, тъй като правителствата се съмняват в спонтанния характер на протестите и постоянно търсят техните предполагаеми мозъци, НПО-та са лесен виновник. Не е изненадващо, че в редица случаи протестите вдъхновяват правителствата да въведат нови строги ограничения срещу НПО-та. Освен това, протестите са принудили НПО-та да се определят по политически по-отворен начин, който подкопава искането им за независимост в очите на обществото. И като цяло, НПО-та не са добри заместители на *представителни структури* като политически партии. Принудени от събитията да се позиционират по открито политически начин те лесно са критикувани за непредставителни, главно експертни субекти, каквито са и по дефиниция. Така че, НПО-та могат да се окажат най-големите губещи от „протестната мания“.

Тинк-танковете също са засегнати от тази динамика. Те са изправени пред следната неприятна дилема. Или са разглеждани като защитници на статуквото срещу безредиците на хората, или като партийни организатори на обществените протести, ако са на страната на протестиращия. И двата случая изваждат тинк танковете от тяхната зона на комфорт и те рискуват ирелевантност или прекомерна политизация. И в двата случая техните настоявания за експертиза и представителност са сериозно поставени под въпрос.

Таблица 3: *Ефектът върху трите модела от вълните на обществения протест*

	Западен модел	Източен модел	Брюксел-базиран модел
Идеологически контекст по време на появата	Политиките свързани с държавата на благоденствието на установените тинк танкове са заглушени от по-радикално леви групи като Подемос и Сириза.	Много тинк танкове са запазили своя либерален поглед, въпреки че протестите ги правят да изглеждат по-партийни. Появяват се тинк танкове от новото, радикално	Без промяна

	Изглежда, че тинк танковете идеологически са в про-европейската, група, подкрепяща строгите икономии, въпреки своята реторика, която се възправя срещу този феномен. Загуба на идентичност.	ляво, които се опитват се да спечелят тази популярна енергия.	
Партийна система	Допълнителна загуба на доверие в политическите партии.	Допълнителна загуба на доверие в политическите партии.	Без промяна, но повече натиск от надигащи се националисти и популисти в държавите-членки на ЕС като цяло.
Университети	Политизация на университетите, включване в протестите.	Политизация на университетите, включване в протестите.	Без промяна
Медии	Силно политическо използване на социални мрежи, блогове, нови видове интернет-базирани медии	Силно политическо използване на социални мрежи, блогове, нови видове интернет-базирани медии	Без видима промяна
Структури за представителство на интереси: синдикати, групи за натиск	Синдикати губят от нови леви формации като Сириза и Подемос.	Синдикатите се политизират по време на протестите или като пазители на статуквото или като части от протестното движение.	Без промяна
Финансиране	Без промяна	Без промяна	Без промяна
Независимост	Без видима промяна, но все повече възприемани като част от корумпирано партийно съсловие	Възприемани, или като пазители на статуквото, или като политизирани актьори, организатори на протести.	Без промяна

Роля	Твърденията за експертиза и представителност са под въпрос	Твърденията за експертиза и представителност са под въпрос	По-голям акцент върху икономическите въпроси.
Влияние	Намалено влияние на установените тинк танкове – страх от ирелевантност	Увеличено влияние, но въпроси за устойчивост (поради политизацията)	По-общо влияние основно относно институциите на ЕС

Заклучения

Представените изследвания в този доклад поддържат становището, че тинк танковете се появяват и еволюират в специфични социални пространства, ограничени от влиянието на други актьори и фактори като общ идеологически фон, партийна система, бизнес и групи по интереси, академична общност, и медии. От гледна точка на организацията и функциите, тинк танковете по дефиниция са хибриди от всички тези актьори, и се опитват да копират някои от техните характеристики, както и да изпълняват някои от техните функции. В зависимост от силата на всяка една от тези области, в различна степен тинк танковете могат да си проправят път в тях. Казусите от Южна и Източна Европа, както и тинк танковете базирани в Брюксел, показват различните форми, които тези органи могат да приемат поради разликите в обсъжданите фонові фактори.

Една от основните характеристики на тинк танковете е, че те се идентифицират с набор от идеи и област на експертиза и мислене. Въпреки че това не означава, че те винаги се справят отлично с творческото мислене, тинк танковете трябва най-малкото правдоподобно да твърдят, че са в състояние да го извършват. Ако мисленето им се отнеме, цялата концепция рискува да остане празна. Затова голяма част от доклада беше посветен на *интелектуалните* промени, до които възходът на популизма и финансовата криза от 2008г. довеждат в различните общности от тинк танкове. Твърдеше се, че е имало последващи развития, както в Южна, така и в Източна Европа. На юг, пространството, в което тинк танковете се развиват, се трансформира, така че да се отворят повече възможности за тинк танковете във *вътрешната политика*. Чужди/европейски въпроси вече не представляват сигурна ниша за тинк танковете (тя е политизирана), но в същото време, политическите партии са започнали да губят своята монополна хватка върху силно политизирани въпроси, което пък открива нови пространства за креативността на тинк танковете. И наистина, в сравнение с пейзажа в Източна Европа, общността от тинк танкове в Югоизточна Европа (особено в Гърция) не изглежда вътрешно плуралистична и достатъчно разнообразна. Това означава, че може да се очаква известно преформулиране на приоритетите на определени тинк танкове и появата на нови играчи.

В Източна Европа, нарастващият популизъм и финансовата криза създават проблеми за идентичността на установените тинк танкове с общ профил, и свиват пространството за специфични дейности на тинк танковете като медиация в рамките на партийната политика, говорене от името на цялото гражданско общество, и т.н. В същото време, открити са повече места за предоставяне на експертен опит на независими експертни органи (централни банки, антикорупционна комисия, съдилища, и т.н.), а също и за използването на позитивни популистки енергии в отношение към директната и радикална демокрация. Пристигането на нови медии и политическата употреба на социалните мрежи предоставя уникалната възможност на тинк танковете да предадат посланието си: тези развията намаляват разходите за разпространяване на идеи и информация и добре-свързан тинк-танк с широка мрежа от последователи може да очаква сериозни резултати от своите предложения.

И в двете среди, има забележителни промени в общия идеологически фон. На юг, дебатът за строгите икономии поставя на изпитание общите тенденции на тинк танковете да отстояват държавата на благоденствието, и поставя под въпрос тяхното разбиране за смисъла на европеизацията. На Изток, традиционният либерален консенсус на прехода се разпада: това, което остава сега е радикална популистка/демократична идеология от една страна, и неолиберален/икономически технократски остатъчен либерализъм от друга. В такова затруднение, либералните тинк танкове с общ профил са разбираемо притиснати между непривлекателни за тях алтернативи.

Най-общо, тинк танковете са се доказали като изненадващо гъвкави. Някои от интервюираните отказват да говорят за криза изобщо. Други признават временни финансови проблеми, но споменават също нови възможности. Освен това, има различия по страни: тинк танковете в Словакия са много по-песимистични от тези в Полша, например, докато България е някъде по средата между двете. Като цяло, съществуват най-малко три различни стратегии, които тинк танковете са приели в сегашната ситуация. Първите две стратегии са стратегии на специализация и те са предпочитани в Източна Европа: тинк танковете все повече се фокусират, или върху инструменти за участие, или върху инструменти делегация-на-експерти в тяхната дейност. Икономическите тинк танкове обикновено разчитат много повече на парадигмата делегация-на-експерти, докато тинк танковете, специализирани в политическия процес, са склонни да бъдат по-фокусирани върху политиките на участието, пряката демокрация, обсъждане, радикална демокрация (и дори протест). Ако нашите констатации са правилни, ще има известен натиск за по-нататъшна специализация в тази насока в общността от тинк танкове. Третата възможна стратегия е да се запази по-общ профил или да се разширят областите на компетентност. Тази стратегия е по-препоръчителна, както изглежда, за случаите в Южна Европа (особено Гърция), където тинк танковете са съсредоточени в тясно дефинирани ниши.

Връщайки се към въпросите, с които започна този доклад, е очевидно, че тинк танковете са далеч от това да станат ирелевантни (независимо дали в Южна или в Източна Европа). Това, което срещаме, обаче, са важни промени в характера на тяхното участие в политическите процеси. Тези промени се дължат предимно на развията, които засягат ключови елементи на представителната демокрация, като политически

партии, групи по интереси, и др. Донякъде парадоксално, промените в Юга и Изтока правят тинк танковете в тези два европейски региона по-близки. Вероятно е твърде рано да се говори за сближаване, но различията както по отношение на идеологията, така и по отношение на организационната структура са много по-слабо изразени. И все пак, много Източноевропейски тинк танкове могат просто да завиждат на щедрото институционално (публично) финансиране, което колегите им на Запад имат; по същия начин, западните тинк танкове могат евентуално да са изумени от нивото на ангажираност и вероятно дори от влиянието на тинк танковете от Източна Европа върху вътрешната (между-партийна) политика и върху политически спорни въпроси. И все пак, и двата вида тинк танкове имат много да научат едни от други - всъщност много повече, отколкото от тинк танкове, базирани в Брюксел, които действат в рамките на подчертано различни ограничения.

От особено значение е, че през последните няколко години се появяват нови тинк танкове: идват на ум казуси от Полша и България. Тези промени са показателни за жизнеността на тинк-танк сектора. Основният извод, който бихме искали да се направи въз основа на нашето изследване, обаче, е, че най-важните въпроси, свързани с тинк танковете не се отнасят до техните организационни възможности и капацитет. Досега голяма част от вниманието към тинк танковете, включително и вниманието от страна на донорите, е фокусирано върху обучения и създаване на институционален капацитет. Ролята и влиянието на тинк танковете в обществото едва ли биха могли да бъдат разбрани от гледна точка на тяхното финансиране, организационна стабилност, и способност да оцелеят. Нашите резултати показват, че различни форми на финансиране, както и различни организационни структури по отношение на финансирането биха могли да произведат очевидни резултати. Подобно, добре финансирани и институционално сложни актьори могат да имат сравнително лимитирано въздействие, ограничено до тясно определени ниши. По този начин, от първостепенно значение е капацитетът на тинк танковете да разглеждат критично своята идеологическа среда, да си взаимодействат с политическите партии, университети и медии, да са чувствителни към недостатъците във функционирането на основните структури на либералната демокрация, и да бъдат достатъчно смели, за да си осигурят определена степен на автономия от тези актьори.

По този начин тинк танковете, както и тяхната роля и значение, не следва да бъдат оценявани главно въз основа на техния институционален капацитет и устойчивост, а въз основа на техния интелектуален продукт, не само по отношение на разработването на конкретни политики, но и от гледна точка на взаимодействието им с тяхната конкретна среда, и въз основа на тяхната способност да компенсират недостатъците и слабостите на основни властови и интелектуални органи в либерална демокрация. Нашите бъдещи изследвания ще се фокусират върху възможностите за такъв вид съдържателна оценка, която се надяваме, ще помогне на тинк танковете да избират по по-информиран начин сред различните варианти, пред които са изправени. Нашият сравнителен анализ на един различен опит може, надяваме се, да служи като покана за по-широка дискусия по тези въпроси в общността на тинк танковете.